

CU A. L. MONTANDON (1852-1922) PRIN DOBROGEA**TOGETHER WITH A. L. MONTANDON (1852-1922) IN DOBRUDJA****GABRIELA ANDREI****Abstract**

A.L. Montandon (1852-1922), a great hemipterologist of his time was one of the first researchers who studied the fauna of the Romanian's historical provinces.

In 1884 he begins his investigations in Dobruđja, making many field trips, considering it to be a very interesting zone. In his papers printed in impressive scientific reviews he tried to bring information about his second motherland.

His works represent a very important source of information and precious documents, not only about fauna and flora but in many other aspects concerning the daily life of the people from those areas. The author comments mostly the Montandon's paper "Excursions en Dobroudja", printed in Angers, 1887.

Arnold-Lucien Montandon - un naturalist francez pe meleaguri românești, o figură luminoasă a lumii științifice de la sfârșitul secolului XIX și-nceputul secolului XX.

Montandon rămâne prin lucrările sale în domeniul heteropterelor palearctice, neotropicale, indo-malaeze și australiene, unul dintre marii specialiști ai vremii, alături de hemipterologi iluștri ca Fieber, Iakovlev, Oșanin, Kirkaldy, Stâl, Costa, Flor, precum și Puton, Horvath și Reuter cu care avea legături strânse, în acea «epocă de aur a hemipterologiei», cum o numea SIENKIEWICZ în 1964. Montandon a descris peste 400 specii de heteroptere, dar aceasta nu a reprezentat singura sa preocupare. Studiile asupra coleopterelor, lepidopterelor, ortopterelor, moluștelor etc. au fost alte domenii pe care le-a abordat. În timpul celor 50 de ani, pe care i-a trăit în România, a colectat un material imens din nenumărate locuri pe care le-a cercetat. Colecțiile sale vaste, în special entomologice, realizate prin schimburile de material cu savanți, cu colecționari și exploratori din întreaga lume, au reprezentat întotdeauna pentru el mijloace de studiu și nu un scop în sine. Fără computere și internet, oamenii de știință din acea vreme aveau cele mai frumoase legături de colaborare. Informația circula foarte bine, prin corespondență, prin periodicele diferitelor societăți științifice. Toți acești distinși specialiști, însuflețiți și uniți de aceeași dragoste pentru cercetarea naturii, ofereau unii altora «ce aveau mai prețios și mai promițător», după cum remarca cu admirație SIENKIEWICZ (op. cit.), demn continuator al operei lui Montandon și primul biograf al acestuia. Montandon a fost membru a numeroase societăți științifice, iar din 1905 a devenit Membru corespondent al Academiei Române (secția străină). A primit Ordinul Coroanei și Steaua României, pentru contribuția sa la bunul mers al patriei adoptive, pe care a iubit-o ca și pe țara sa natală.

Deoarece în ultimele decenii au văzut lumina tiparului mai multe note, câteva și în limba română, referitoare la personalitatea și contribuția științifică a marelui naturalist, punctăm doar câteva date, pentru eventualii cititori care iau cunoștință pentru prima oară de numele lui Montandon... Desigur, nu e vorba de zoologii noștri, care, indiferent de grupul pe care îl studiază, nu se poate să nu fi auzit de lucrările acestui mare naturalist, printre primele referitoare la fauna Munteniei, Moldovei și Dobrogei. Prof. Grossu scria în 1995, în volumul său de amintiri, că Licherdopol și Montandon au fost «...singurii care au publicat înainte de 1918 diferite lucrări despre gasteropodele din Muntenia, Moldova și Dobrogea», apoi, referindu-se numai la Montandon, menționa «lucrarea sa capitală, apărută în 1906 (...) un fel de inventar, catalog-listă al tuturor gasteropodelor colectate de el, amintind și localitățile de unde au fost adunate».

Născut în 1852 la Besançon, într-o veche și importantă familie, cu ramuri în întreaga lume, originară din sudul Franței, pe care o găsim, începând din secolul XIII, pe platourile înalte ale munților Jura, Arnold-Lucien a fost primul

dintre cei cinci fii ai unui ceasornicar-inventator din Travers (MONTANDON F. J., 1913). S-a stabilit definitiv în România în 1873, dar se pare că prima întâlnire cu această țară avusese loc cu vreo doi ani mai înainte (ANDREI, SERAFIM, 1993). Până în 1877 se află la București, apoi între 1877-1883, la Broșteni, ca administrator al Domeniului Regal. Montandon a iubit mult acele locuri din Moldova, pe de o parte pentru că natura sălbatică îi amintea de Jura copilăriei sale, iar pe de altă parte, pentru că se afla într-un cerc de intelectuali cu care avea multe schimburi de idei. Se pare că aceștia au fost cei mai frumoși ani ai tinereții sale (ANDREI, 1998). În toamna lui 1883, cu tot regretul, Montandon trebuie să se mute la Sinaia, unde va rămâne până în 1888.

În 1884 va face prima sa călătorie în Dobrogea (MONTANDON, 1887), unde va reveni de multe ori, considerând mereu această zonă deosebit de interesantă. În 1885 și 1886 îi apar la Caen primele lucrări referitoare la heteropterele Dobrogei, iar în 1887, la Angers, *Excursions en Dobroudja (Excursii în Dobrogea)*, o lucrare pe care ar trebui s-o citească toți cei ce iubesc Natura și călătoriile ... în timp!

Prin nota de față urmărim nu numai informarea dar și delectarea cititorului. De aceea vom insista mai mult asupra ultimei lucrări menționate și vom reproduce, în traducere¹, unele fragmente, semnificative pentru comentariul nostru. Un material bogat din această zonă este publicat de Montandon și în alte lucrări, ca de pildă în cea din 1900, referitoare la Ortoptere, din 1901, referitoare la Homoptere sau din 1906, la Moluște.

În 1889 îl găsim pe Montandon la București, unde va rămâne mai mulți ani. Între 1896-1907 lucrează ca asistent al lui Grigore Antipa, alături de care contribuie din plin la organizarea Muzeului de Zoologie, astăzi Muzeul Național de Istorie Naturală "Grigore Antipa". La Expoziția "Asociațiunii române pentru răspândirea și înaintarea științelor" din 1903, primește Medalia de aur pentru colecția sa (PANDELE, 1997), pe care Antipa o caracteriza drept «una dintre cele mai bune colecțiuni din lume» (ANTIPA, 1923).

Ultimii ani îi petrece la Cernavodă, unde se stinge la 1 Martie 1922 (SIENKIEWICZ, op. cit.). Ce ironie a soartei!

În «ținutul cel mai monoton pe care vi-l puteți imagina», cum scria în 1887, la finalul lucrării "Excursii în Dobrogea".

"Excursiile" pe care le făcea Montandon nu erau niciodată simple plimbări, ci un prilej continuu pentru observații de tot felul și pentru colectarea materialului zoologic din cele mai diverse grupe. Faptul că pe lista membrilor Societății de Studii Științifice din Angers (Société d'Etudes Scientifiques d'Angers) din 1876-1877, Montandon era inclus nu numai la entomologie și malacologie (conchiliologie), dar și la botanică, dovedește că era preocupat și de acest domeniu. De altfel, în lucrările sale și ale celor care s-au ocupat de studiul personalității sale, există menționat faptul că în tinerețe însoțea adesea prin țară diferiți oameni de știință, ca D. Brandza, A. Burry, P. Poni ș.a., pentru care avea o deosebită considerație și de la care învăța o mulțime de lucruri, pentru ca la rândul său să poată da generațiilor mai tinere, toată știința sa. Din imensul material pe care îl aduna, Montandon trimitea o bună parte la specialiști din întreaga lume. Mulți dintre aceștia îi adresau cuvinte de mulțumire în lucrările lor, ca de pildă L. Becker din Bruxelles, pentru araneide și E. Ellingsen, pentru pseudoscorpioni (ANDREI, 1982). După ce în lucrarea sa din 1898, M. Burr îi dedicase o specie (*Callimemus montandoni*), în 1899, în cea de a doua lucrare a sa referitoare la ortopterele României, entomologul englez scria: «Folosesc acest prilej pentru a exprima mulțumirile mele Dlui Montandon pentru materialul trimis de-a

lungul timpului și pentru ajutorul dat în toate privințele la redactarea acestei lucrări, precum și pentru amabilitatea și ospitalitatea sa în timpul scurtei mele șederi în București». Ion P. Licherdopol scria în 1902: «Trebuie (...) să mulțumesc Dlui Montandon care, cu binecunoscutul său dezinteres, a avut amabilitatea să sporească numărul unora dintre specii din localități de unde aveam numai un mic număr de exemplare».

Montandon nu s-a sfiit niciodată să abordeze orice subiect legat de bunul mers al țării în care trăia, făcând permanent apel la "cercetătorii serioși", la intelectuali, să pună umărul la îndreptarea lucrurilor (ANDREI, 2000).

Privea cu ochi critic ceea ce nu era așa cum ar fi trebuit să fie, dar discuta aproape întotdeauna și despre soluțiile viabile la problemele respective. Insectele dăunătoare și alte cauze ce diminuau culturile au constituit una dintre preocupările sale. În 1899 Ministerul Domeniilor îl desemnează să elaboreze o lucrare privitoare la Acrididele din Delta Dunării, pe care le cercetează chiar în vara aceluiași an, în zonele Sulina, Sf. Gheorghe și Letea. (VASILIU, 1957). În timpul studiului asupra speciei *Locusta migratoria*, el semnaleză în împrejurimile localității Măcin, o a doua specie de lăcustă dăunătoare: *Dociostaurus maroccanus*. Era de părere că distrugerea acestor insecte este mai bine să se facă în stadiul de larvă și credea că ar putea fi adunate chiar și ootecile, din regiunea nisipoasă a Deltei, ce-i drept, cu mari dificultăți. De aceea recomandă protecția păsărilor, care distrug un mare număr de lăcuste (KNECHTEL, POPOVICI-BĂZNOȘANU, 1959).

*

¹ Toate fragmentele reproduse din lucrările lui Montandon au fost traduse din franceză de autorul acestui articol.

Montandon a privit România nu doar cu ochii unui călător, el a trăit aici 50 de ani, zi de zi, observând totul, atât din interiorul locului dar putându-se și detașa de acesta. Este poate situația ideală în scrierea impresiilor de călătorie... Poarta aceasta, prin care Montandon a putut pătrunde în inima lucrurilor văzute în România, a rămas pentru el deschisă și într-un sens și în celălalt. Știa bine românește și de aceea a putut sta de vorbă cu oamenii, cărora le-a studiat ocupațiile și obiceiurile și le-a ascultat păsurile... Paginile sale constituie astăzi documente de neprețuit, ale unor vremi de mult apuse. Nenumărate au fost deplasările sale în teren...

Montandon găsea ceva de admirat în orice colț de natură. Urmărea armonia culorilor, contrastul formelor, neprevăzutul într-un peisaj. Așa de pildă, imaginea micului oraș Măcin, cu care își începe "Excursiile" în Dobrogea, ne apare ca-ntr-o pictură, cu «Casele sale, așezate în trepte pe panta lină», pierzându-se «pe sub umbrarele pomilor fructiferi, de unde fâșnesc săgețile albe a două minarete. Fundalul peisajului este marcat de coline pitoresc decupate, ale căror siluete se desenează pe cer în tonurile de gri sau de verde negricios al arbuștilor chirchiți, care cresc printre tufe, în crăpăturile pietrelor».

Și pentru că munții, văzuți de la Galați sau Brăila, mărginind orizontul către sud-vest, îi trezeau curiozitatea, Montandon se hotărăște, după cum ne mărturisește, să pătrundă în Dobrogea. Și noi odată cu el...

Urcați în vapoșul care face legătura între Brăila și Măcin, ne începem călătoria. Este o rută mai lungă, aleasă înadins de "ghidul" nostru, care nu poate suferi «drumurile bătute» și nu vrea nici să-i imite pe «vilegiaturiiști care se imbarcă la Giurgiu (...) parcurgând Dunărea până la Cernavodă, de unde drumul de cale ferată care trece prin târgușorul Medgidia, situat la jumătatea distanței, îi conduce pe țărmul mării, la Constanța».

Cu siguranță că Montandon citise impresiile unor călători despre provinciile vizitate de el, pentru că face referiri la aceste păreri anterioare, confirmându-le sau, cel mai adesea, infirmându-le, căutând să redea cititorului străin imaginea reală a acestor locuri, adeseori favorabilă. La un moment dat, îl contrazice chiar și pe Jules Verne, care în *Călătoria lui Keraban Încăpățânatul (Keraban-le-Têtu)* plasase Babadagul în mijlocul unui deșert, când de fapt orașelul era «înconjurat de cei mai înalți munți din zonă, (...) acoperiți în parte de frumoase păduri, și care (...) dau foarte bine în peisajul pe care îl reflectă apele unui încântător lăculeț», ca să nu mai vorbim de o și mai regretabilă eroare a celebrului scriitor, atunci când prezintă Tulcea drept "unul dintre cele mai importante orașe ale Moldovei", când «Tulcea este și figurează peste tot, pe malul dobrogean al Dunării și traversând cele două brațe ale fluviului vizavi de acest oraș, ajungi în Basarabia, la Ismail, traseu pe care nici cel mai încăpățânat dintre turci nu va putea să-l facă vreodată în automobil», remarcă cu umor trist Montandon, aducând încă un argument la afirmația sa că «...fără îndoială, datele serioase asupra unei asemenea regiuni, lipsesc».

Chiar în primele pagini, Montandon ține foarte mult să corecteze o părere eronată. Dobrogea, foarte puțin cunoscută, dar mai ales subestimată, cum puține regiuni există în Europa, «A căpătat, nu știu cum, renumele de insalubră, pe care este departe de a-l merita. În general este descrisă ca fiind acoperită de terenuri mlăștinoase, cu toate că nimic nu este mai puțin adevărat; ea este din contră, străbătută de lanțuri de coline cu cel mai îmbietor aspect, ale căror înălțimi principale depășesc 500 de metri înălțime. De asemenea, am putut constata» spune el, «mina veselă a copiilor care mișunau în toate satele întâlnite în drumul meu, ceea ce înseamnă că sănătatea publică nu lasă de dorit». Cât despre populația Dobrogei la acea vreme, aceasta «nu este autohtonă, seminție a cărei dispariție s-a accentuat, fără îndoială, de-a lungul secolelor, înlocuită treptat de un amestec baroc de naționalități dintre cele mai diferite: Români, Ruși, Greci, Bulgari, Turci și Tătari, care au venit în contact fără să se amestece; câțiva occidentali care și-au ales aici domiciliul, și toți se adaptează foarte bine climatului, apei și celorlalte». Apoi, insistă mai mult asupra turcilor, care părăseau Dobrogea, plecând în număr mare în Țara Sfântă, cu toate că guvernul din acea vreme le acordase toate libertățile.

Existau într-adevăr și zone cu adevărat nesănătoase, «în care frigurile de baltă domină în stare endemică, dar fără a căpăta, în vreo parte, un caracter pernicios». Este vorba de «satele pescarilor, așezate pe malurile joase ale Dunării, în mijlocul ostroavelor mlăștinoase, unde locuitorii sapă mici canale pe care le seacă în unele sezoane ca să prindă peștii ce se refugiază aici să-și depună icrele. Acești nefericiți dorm tot anul pe o simplă rogojină întinsă pe pământul umed, în colibe joase și neîngrijite», în care proprietarul își împarte căminul nu numai cu o familie numeroasă, dar și cu diferite animale domestice. În ce privește frigurile, Montandon a avut parte și de ele... Dar, așa cum spune călătorul nostru, acestea nu erau decât simple excepții care nu făceau decât să confirme felul său de a vedea un ținut: în ansamblu.

Târgușorul Medgidia este și el reabilitat, Montandon explicând cauza pentru care acesta era socotit insalubru: «proasta calitate a apei pe care o dau puțurile (...) așezate chiar pe marginea unei mlaștini... ».

Meticulozitatea și seriozitatea cu care privea orice lucru erau printre marile sale calități. Educația din familie fără îndoială avusese un rol major, dar în același timp și disciplina pe care singur și-o impusese, autoeducația, dacă ne gândim că s-a depărtat de ai săi, pe la 19-20 de ani, întemeindu-și o familie și având răspunderea administrării Domeniului Regal. La 25 de ani avea deja și doi copii.

Cum trebuie privită lumea? Din cât mai multe puncte de vedere...

Printre puținii naturaliști care străbătuseră până atunci Dobrogea, Montandon îl citează în primul rând pe Dr. Brandza, «un botanist de valoare», care scrisese "Vegetațiunea Dobrogei", o lucrare extrem de importantă și de aceea «fiecare botanist care se ocupă de flora europeană ar trebui să consulte această lucrare». Sunt menționați de asemenea, entomologii maghiari Merkl și Dr. Horvath din Pesta.

După o împărțire a Dobrogei, din punct de vedere entomologic, «în trei regiuni bine distincte», și anume:

1° Terenuri cultivate, zona «cea mai puțin interesantă»; 2° Partea muntoasă, reprezentând regiunea pădurilor, cu «două masive aproape neîntrerupte, formând o bandă lată (...) de la Cerna, Greci, Măcin, până aproape de Tulcea ...»; 3° Litoralul maritim, cuprinzând «regiunea marilor lacuri sărate și stepele nisipoase din vecinătate», Montandon delimitează net Delta Dunării. Aceasta reprezintă «o regiune cu totul aparte, care nu are nimic comun cu Dobrogea propriu-zisă.(...) Căile de acces lipsesc cu desăvârșire, apa este cea care leagă un punct de altul, la posturile stabilite de Societatea Europeană de navigație pe Dunăre (Société Européenne de navigation sur le Danube) care întreține, cu mare cheltuială, funcționari având misiunea de a semnaliza telegrafic diferențele cote de creștere și variații ale fluviului. Acești funcționari obțin, după o destul de scurtă perioadă de serviciu, dreptul de a se retrage și o pensie bună; dar viața de reclusiune, de care au parte, într-un asemenea mediu, este prea puțin compensată de avantajele care le sunt oferite». Montandon își putuse face destul de bine o idee despre ce înseamnă să suporti țăntării și «norii groși de musculițe similide» al căror zumzet este de-a dreptul sinistru și te urmărește neîncetat.

Făcea excursii destul de lungi în interiorul ținutului, «cu căruța trasă de doi cai, al căror schelet se vedea prin piele», pornind «în fiecare dimineață la ora cinci» și revenind abia seara, cu același căruțaș, pe care-l plătea cu «șase franci pe zi». Fără îndoială Montandon precizează această sumă, numai din dorința de a da un reper referitor la valoarea banilor în acel moment. Să nu uităm că toate lucrările sale despre România apăreau în limba franceză, în reviste de prestigiu din străinătate, iar Montandon a dorit întotdeauna ca lumea să cunoască această țară care îi devenise o a doua patrie.

Peisajele, descrise cu măiestrie, sunt mereu însoțite de apariția oamenilor, cu bunele și relele lor... Așa de pildă, vorbind despre pădurile dobrogene cu suprafață mare, singurele care «au putut rezista atacurilor continue ale securilor și focului» în care «fiecare locuitor merge și taie după bunul său plac, cu aceeași simplitate cu care scoate apa din puț», ne relatează o discuție cu țăranii, reproducând aproape exact cuvintele lor. Aceștia erau de fapt nemulțumiți de noile măsuri luate de administrația vremii, care interziceau defrișările: «Da, (...), pe vremea turcilor noi trebuia să plătim dijmă, este adevărat, dar aceasta era proporțională cu recoltele noastre și ne rămânea întotdeauna suficient pentru noi și ai noștri; acum, e un an bun, e un an rău, noi trebuie să plătim impozitele și, dacă lanurile noastre nu ne dau decât strictul necesar, trebuie să vindem tot ca să ne achităm dările (...) credeți-mă Domnule, totul merge anapoda; anul trecut am însământat un lan de porumb și n-am cules decât niște tulpini subțiri ca de ovăz».

Punctul central al lucrării «Excursii în Dobrogea», în jurul căruia parcă se-nvârtesc toate celelalte lucruri despre care ne vorbește marele naturalist, este fără-ndoială șederea sa la mănăstirea Cocoș. Chiar dacă nu am ajuns vreodată pe acolo, citind descrierea acelor locuri, zăbovim îndelung admirând «grandiosul peisaj (...), colinele, acoperite de păduri seculare» coborând «în trepte în câmpia ce se-ntinde în depărtare până la linia irizată a Dunării. Peste fluviu, în partea stângă, turlele metalice din Galați și Reni scânteiază în primele focuri ale soarelui; la nord, marile lacuri ale Basarabiei, care se contopesc în aburii orizontului și de-abia lasă să-ntrezărești pe dreapta, ca niște mici pete albe, neclare, localitatea Ismail, redevenită rusească prin retrocedarea Basarabiei». Montandon are și unele cuvinte mai puțin măgulitoare pentru orientalii europeni, remarcând că «...toate mănăstirile Ortodoxiei orientale se găsesc în mijlocul unor priveliști încântătoare, ceea ce dovedește la cei care le-au fondat nevoia de contemplație, pe care, din păcate, nu o mai resimt urmașii lor degenerați. Aceste spectacole grandioase ale naturii îi lasă perfect reci și insensibili, nu numai pe călugări, care le au tot timpul sub ochi, dar pe aproape toți Orientalii». Și adaugă cu regret: «De câte ori, în cursul peregrinărilor mele, în Carpați ca și aici, n-am fost surprins văzându-le indiferența și apatia atunci când am încercat să le împărtășesc admirația mea. Emoțiile se simt și nu se pot transmite. Nouăzeci la sută din Orientalii bogați, care călătoresc în Occident, se întorc încântați de curățenia din orașele noastre, plini de admirație față de cultura modernă, uimiți de punctualitatea serviciilor din hoteluri, de ușurința cu care călătoresc; dar Alpii, lacurile Elveției, plajele la ocean, nu le provoacă nici cel mai mic entuziasm, nu găsesc pentru acestea, în toată ființa lor, un colțisor în care să-și întipărească o amintire».

Toaca mănăstirii Cocoș, care are noaptea «mai ales ceva melancolic», descrisă atât ca instrument cât și ca sunete pe care le produce, este și ea, în liniștea lăcașului sfânt, un factor ce îndeamnă la meditație... «Locul unde mă aflu de mai multe ore este favorabil meditației și, printr-un contrast pe care nu încerc să mi-l explic, în acest centru care se complăce trăind fără a reflecta, ideile îmi năpădesc creierul; cititorul să mă scuze dacă las prea plinul să se reverse».

Dar pentru că nu vrem să insistăm aici asupra gândirii filozofice a marelui naturalist, o temă amplă, pe care o vom trata probabil cu alt prilej, vom spicui doar câteva idei. Un loc aparte îl ocupă reflecțiile sale asupra teoriei transformismului, al cărei adept se declară deschis, afirmând totodată că «Trebuie să ai curajul propriei opinii». Iată câteva din ideile sale... «... totul în lumea aceasta își urmează cursul; chiar și cele mai constante lucruri, în aparență, sunt supuse legilor transformismului care pătrunde încet peste tot, adesea fără știrea noastră»; «Transformismul se manifestă atât în cazul decăderii cât și al ascensiunii unei specii sau rase; el nu implică neapărat ideea de progres ...»; «Progresul nu poate fi oprit și armele celor care vor să i se împotrivescă vor deveni, mai devreme sau mai târziu, fatale agresorilor»; «Echilibrul armonios care domnește în toate operele naturii este o metaforă (...). Li s-a atribuit valoare de lege unor fapte care nu sunt în realitate decât simple urmări ale unor situații de moment, și nu trebuie decât să aruncăm o privire asupra florei și faunei din epocile trecute pentru a ne convinge (...) că speciile, ca și indivizii, dispar pentru a face loc altora mai tinere, mai bine adaptate mediilor, care se schimbă ele însele, fără încetare, influențate de numeroși factori»; «Ne-am îngustat inutil cadrul orizontului nostru și așa mărginit, am căutat să vedem cauzele în simplele efecte ale manifestării vieții, am stabilit sisteme, am formulat legi în care se resimt, mai mult sau mai puțin, ideile noastre preconceptuate și care se năruie unele după altele, pe măsură ce observațiile ne dezvăluie noi adaptări ale acestei forțe, pe care o numim: *mișcare, viață, înțelepciune*, într-un cuvânt, *Dumnezeu*».

Odată cu Montandon, care dezbate pe larg modul în care se reflecta la acea vreme acest «cuvânt mare», transformismul, «care deja a înfierbântat tare mințile, aprinzând multe discuții, trezind multe dușmăanii și gelozii», simțim și noi atmosfera încărcată ce domnea în jurul noii concepții, pe care «marii savanți, pierzându-și un timp prețios», ce-ar fi putut să-l folosească «într-un mod mai puțin inutil», au preferat «să-l târască într-o arenă deasupra căreia să planeze sute de îndoieli».

După ce am aflat câte ceva din concepția științifică și filozofică a acestui mare autodidact, lăsăm în urmă mânăstirea Cocoș și ne apropiem de țărmul Mării Negre...

*

Montandon are multe cuvinte de laudă despre «micul oraș Constanța», care pe la 1884 devenise «stațiunea la modă», atrăgând atâta lume, «cum nici stațiunile balneare nu atrag în cursul verii. Au fost construite aici clădiri frumoase, nu mai lipsesc decât arborii, și este doar o chestiune de timp, căci au fost deja plantați. Marea este frumoasă și nu are nimic din tristețea pe care ar părea că o indică numele său, apele-i sunt foarte puțin sărate față de cele ale Mediteranei; plajele sale, formate dintr-un nisip cochiliei foarte fin, sunt de o moliciune plăcută pentru picioarele celor ce se scaldă; falezele care le domină se acoperă puțin câte puțin de grădini și de vii». Și adaugă plin de optimism: «Încă câțiva ani și această stațiune balneară nu ar mai avea nimic de invidiat la rivalele sale din occident».

Cu siguranță că trecând prin Constanța, ați vizitat și dumneavoastră Muzeul Arheologic. Ei bine, să vedem cum stăteau lucrurile în urmă cu vreo sută treizeci de ani...

Dacă împrejurimile Măcinului fuseseră caracterizate de Montandon drept regiunea în care «curge lapte și miere pentru malacologi», aceștia găsind limneide și bivalve din belșug, «Arheologii erau probabil încă mai favorizați decât naturaliștii, în toată această provincie», deoarece «Întregul traseu, de la Babadag la Constanța, era o adevărată mină inepuizabilă pentru toți aceia care ar fi dorit să-și dea osteneala ca să reconstituie istoria și frământările acestui pământ, altădată bogat și foarte populat, astăzi aproape necunoscut». Întreaga zonă este plină de vestigii antice «acoperite de inscripții grecești și latine, de basoreliefuli etc. Chiar în Constanța, necunoscătorii, în mâna cărora au căzut, au montat aceste mărturii ale unei civilizații de mult apuse, în pereții clădirilor lor, într-un talmeș-balmeș care dovedește, sunt convins de aceasta, respectul lor pentru asemenea antichități, și-n același timp indiferența unei administrații care ar fi avut menirea să le protejeze și să le adune la loc sigur, unde savanții ar fi putut să le cerceteze și să le studieze în voie. Turcii nu s-au gândit câtuși de puțin la asta. Românii, vor face ei ceva?» Din momentul în care autorul acestor cuvinte le așternuse pe hârtie și până la apariția lucrării trecuse un oarecare timp, așa că Montandon ține să actualizeze situația, și-ntr-o notă infrapaginală spune: «De atunci, importante descoperiri și remarcabile lucrări pe care Dl. Gr. Tocilescu le-a publicat în Analele Bucureștiului, au umplut această lacună». De multe ori, în paginile sale, găsim cuvinte de laudă pentru autorii unor lucrări din alte domenii.

Deosebit de interesant ne apare și paragraful în care ne prezintă «micul oraș Mangalia» care «a fost, pe timpul Genovezilor, un port de o oarecare importanță; aici ei veneau să-și încarce vasele cu îmbelșugatele produse ale acestui pământ fertil...». «Dacă ne-am întoarce și mai departe în timp, (...) am regăsi fără îndoială un trecut grandios pe care l-am putea reconstitui; Romanii au avut aici așezări; ei au construit băi publice (therme), din care au rămas câteva urme, pe izvoarele puternice de apă sulfuroasă, cărora administrația română caută să le redea gloria».

Apropiindu-ne de sfârșitul călătoriei noastre imaginare, ajungem și pe plaja Mangaliei, care «este chiar mai frumoasă decât cea a Constanței, nisipul este aici peste tot de o finețe remarcabilă. Hotelurile nu au un lux inutil, găsești curățenie și strictul necesar: eu nu ceream mai mult» spune Montandon, cu modestia care îl caracteriza. «Fauna mi-a părut aici mai bogată și cu un caracter mai meridional, astfel că mi-am prelungit șederea cât mai mult posibil». Mai exista un motiv pentru care naturalistul ar fi dorit să rămână «cât mai mult posibil» și tot el ni-l dezvăluie... «Deseori ajungeam să fac două băi în mare pe zi, între timp, întins pe burtă pe plajă, în căutarea insectelor pe sub resturile de alge aruncate de val, în magazinam, precum șopârlele, razele calde ale soarelui care-mi restabileau, puțin câte puțin, sănătatea zdruncinată de iernile prea lungi și umezeala permanentă din Carpați».

În toate lucrările sale referitoare la cele trei provincii, descrierea locurilor vizitate se împletește permanent cu semnalarea speciilor văzute sau colectate și pagini întregi sunt acoperite de liste de insecte și moluște. Heteropterele făceau de obicei subiectul unor lucrări separate.

Și nu vom părăsi aceste locuri, înainte de a mai privi o dată prin ochii «ghidului» nostru... «În Occident, nimeni nu-și poate face o idee despre cantitatea de păsări acvatice: pescăruși, rațe, găște, lebede, pelicani și piciorongi, care mișună pe lacurile cu apă salmastră pe care le-ntâlnești de-a lungul țărmului. Sunt stoluri numeroase și grăbite să se zbangue pe malurile lor, ca toate aripatele de acest gen, luându-și zborul imediat ce vă apropiați».

Citindu-i rândurile, scrise cu atâta suflet, cu atâta sinceritate, trăiești alături de el deznădejdea și bucuria, resemnarea și extazul în fața măreției unor locuri descrise cu multă măiestrie. Aceste descrieri sunt tot timpul însoțite de reflecțiile autorului. Toate conexiunile pe care Montandon le face între subiectele prezentate, îți redau de fiecare dată imaginea de ansamblu.

Și astăzi lucrările sale referitoare la *Valachia*, *Moldova* și *Dobrogea*, scrise la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, sunt interesante nu numai prin conținutul lor pur științific, biologic, reprezentat de listele de specii sau descrierea de specii noi, dar și prin toate celelalte informații privind regiunile respective, cu o bogată încărcătură emoțională și adesea filozofică. Citindu-le, te poți transpune cu ușurință, în urmă cu o sută și mai bine de ani, în ținuturi pe care poate nu le vei străbate vreodată, învățând de la acest naturalist adevărat, nu numai să iubești natura, dar să te și consideri o partinică din ea...

Am scris această notă nu numai cu speranța de a trezi la tinerii noștri naturaliști interesul pentru scrierile vechi, uitate sau aproape uitate pe rafturile bibliotecilor, dar și respectul și prețuirea pentru cei care le-au deschis și le-au netezit calea...

MULȚUMIRI

Mulțumesc tuturor celor care de-a lungul anilor mi-au pus la dispoziție informații și documente legate de personalitatea lui Montandon. Printre aceștia menționez în mod deosebit pe Dnii Igor Sienkiewicz, Dan Ottiger Dumitrescu, Mihai Sorin Rădulescu, Corneliu Pandeale și nu în ultimul rând pe soțul meu, Mircea Dragomir Andrei, care m-a încurajat permanent în publicarea notelor mele.

Mulțumesc colegilor din Secția de Științele Naturii a Muzeului Olteniei Craiova, care mi-au oferit posibilitatea prezentării și publicării acestui material.

BIBLIOGRAFIE

- ANDREI G. 1982. *A. L. Montandon, collectionneur, naturaliste et voyageur dans les contrées roumaines*. Trav. Mus. d'Hist. Nat. "Gr. Antipa", București. **24**: 325- 331.
- ANDREI G. 1998. *Arnold-Lucien Montandon (1852-1922), un mare iubitor al Naturii*. Armonii Naturale **2**: 100-105. Museum Arad.
- ANDREI G. 2000. *Arnold-Lucien Montandon (1852-1922) despre Valahia sfârșitului de secol XIX*. Naturalia. Stud. și Cerc. **4-5**: 317-330. Asociația Muzeografilor Naturaliști din România.
- ANDREI G. & SERAFIM R. 1993. *Le catalogue original de la collection de Coléoptères "A. L. Montandon" (Muséum d' Histoire naturelle "Grigore Antipa", Bucarest)*. Trav. Mus. d'Hist. Nat. "Gr. Antipa", București. **33**: 491-499.
- ANTIPA G. 1923. (*Allocution dans la séance ordinaire du 3 mars 1922*). An. Acad. Rom. **42**: 35- 36.
- BURR M. 1898. *A list of Roumanian Orthoptera, with descriptions of three new species*. Trans. Ent. Soc. London. Part 1 April.
- BURR M. 1899. *List of the Orthoptera of Roumania, with localities*. The Entomologist's Monthly Magazine. Second Series. **10**: 88-91.
- GROSSU AL. V. 1995. *Viața unui naturalist. Amintiri*: 1-364. Ed. Fastprint.
- KNECHTEL W. & POPOVICI-BĂZNOȘANU A. 1959. *Fauna R.P.R. Insecta 7, 4*: 53. *Orthoptera*. Edit. Acad. R.P.R.
- LICHERDOPOL I. P. 1902. *Fragments de la faune malacologique des départements d'Ilfov, de Vlashca et de Téléorman*. Bul. Soc. Sci. Bucuresci **11, 3**: 347- 365.
- MONTANDON A. L. 1885. *Description d'un Hémiptère-Hétéroptère nouveau*. Rev. d'Entomologie. **4**(1). Caen.
- MONTANDON A. L. 1886. *Hémiptères-Hétéroptères nouveaux de la Dobroudja*. Rev. d'Entomologie. **5**: 257-264. Caen.
- MONTANDON A. L. 1887. *Excursions en Dobroudja*. Bulletin de la Société d'Études Scientifiques d'Angers (Nouvelle série – an XVI 1886): 31- 64.
- MONTANDON A. L. 1900. *Les Acridiens du Delta du Danube I*. Bul. Soc. de Științe din Bucarest **9**(4): 462- 472.
- MONTANDON A. L. 1901. *Contributions à la Faune Entomologique de la Roumanie. Hemiptera-Homoptera*. Bull. Soc. Sci. Bucarest. **9**(6): 744- 753.
- MONTANDON A. L. 1906. *Notes sur la Faune Malacologique de la Roumanie*. Buletinul Societății de Științe București **15**(3-4): 209-230.
- MONTANDON F. J. 1913. *Les Montandon-Origines. Histoire. Généalogie. 1310-1910*. Imprimerie Albert Kündig. Genève.
- PANDELE C. 1997. *145 de ani de la nașterea entomologului Arnold L. Montandon (1852- 1922) "Per aspera ad astra"*. Școala Gălățeană - Publicație de opinie pedagogică 61/decembrie: 2.
- SIENKIEWICZ I. 1964. *The catalogue of the "A. L. Montandon collection" of palaeartic heteroptera preserved in the "Grigore Antipa" Museum of Natural History, Bucharest*: 1-146. București.
- VASILIU M. 1957. *Unele date asupra vieții și activității lui A. L. Montandon*. Natura **9**(2): 130-132.
- ***. 1876-1877 (1879). Bulletin de la Société d'Études Scientifiques d'Angers **6-7**(2): 151-156. (Liste des membres de la Société).

Gabriela Andrei

Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”
Șos, Kiseleff, Nr. 1, RO-011341, București 2
gabria@antipa.ro